

SNELLMAN, SVERIGE OCH SPRÅKPOLITIKEN
Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens symposium
fredagen den 12 maj 2006, Stockholm

Raija Majamaa, specialforskare
Finska Litteratursällskapet

Finska Litteratursällskapet grundades för 175 år sedan år 1831 i Helsingfors, dit Kejsarliga Akademien blivit flyttad från Åbo på order av kejsar Nikolaj I. Tolv kulturpåverkare med starka band till universitetet startade ett samarbetsnätverk för att förbättra det finska språkets och den finska litteraturens ställning.

Litteratursällskapet är idag ett vetenskapligt samfund och en kulturorganisation med 4000 medlemmar. Verksamheten ansluter sig till studiet av den finska kulturen och det finska kulturarvet – i synnerhet inom etnologi, språk och litteratur. Till uppgifterna hör även att öka kunskapen om dessa områden i utlandet genom att främja översättning av finsk litteratur till olika språk. Finska Litteratursällskapet är en humanistisk forskningsinstitution med cirka 100 anställda.

Att alla finnar förstår ett och samma skriftspråk är Elias Lönnrots förtjänst. Aleksis Kivi skapade den första finskspråkiga romanen *Sju bröder* (1870), men Lönnrot utvecklade det språk som Kivi skrev på. Genom sin statsmannaförmåga utverkade J. V. Snellman garantier för det finska språkets jämbördiga ställning vid sidan av svenskan. J. L. Runeberg hade å sin sida som publicist en förmedlande funktion mellan den svenskspråkiga bildade klassen och den finskspråkiga allmogen. Finland torde vara det enda landet i världen där ett byte av språk skedde utan våld, sade professor Fred Karlsson¹.

Språket utgör grunden för kulturen och dess möjligheter att överleva. Inom Europeiska unionen har det finska språket officiell status, trots att det talas av färre än 6 miljoner människor. Mottot för Finska Litteratursällskapets jubileumsår är *Språk och identitet*. Stormannatrion Elias Lönnrot, J. L. Runeberg och J. V. Snellman var centrala påverkare då språket och identiteten tog form.

¹ Professor Fred Karlssons opinion den 11.4.2006 vid rektorsmiddagen i Helsingfors universitet.

Ännu i början av 1700-talet umgicks prästerna, ståndspersonerna på landsbygden, köpmännen och de övriga borgarna i städerna i huvudsak på finska. Inom förvaltningen och rättsutövningen var språket i huvudsak svenska, och inom den högre utbildningen, fram till 1800-talet, latin. En språklig klyfta öppnade sig mellan den bildade klass som anammade svenskan som modersmål och folkets breda lager. Försvenskningen av det ledande skiktet hindrade dock inte att en finsk nationalkänsla utvecklades. Tack vare Porthan uppstod en finsk vetenskap under den äldre fennomanins tid, det vill säga forskning kring finska språket, finsk historia och finsk mytologi. Den nationella väckelsen uppstod just inom det bildade skikt som hade svenska som modersmål, och det var därför naturligt att den tog sig uttryck också på svenska. Den nationella väckelsen var ett allmäneuropeiskt fenomen och intresset för folkspråket och den folkliga kulturen var utbredd i de lärda kretsarna.

Den finskspråkiga folkmajoriteten saknade såväl skriftspråk och litteratur som skolväsende och tidningspress. Det finska skriftspråket hade fjärmats från det talade folkspråket och var nästan på samma nivå som under Mikael Agricolas tid. De finskspråkiga publikationerna bestod av abc-boken, katekesen, lagboken och förordningarna samt de böcker som tryckts med tanke på kyrkliga behov. Prästerna måste predika på lokal dialekt eftersom folkets ordförråd var så begränsat.

J. V. Snellman var en finskhetens förkämpe och europeisk filosof. Han lade grunden till den finskhet som baserar sig på litteratur och bildning på det egna språket. Snellmans program visade stora överensstämmelser med Finska Litteratursällskapets: den bildade klassen måste överge sitt modersmål för finskan och folkmajoritetens språk utvecklas till ett kultur- och förvaltningsspråk. *Kalevala* räckte inte ensamt till, eftersom dess språkliga värde snarare var av vetenskaplig än praktisk natur. Litteraturen var en del av den statliga politiken och dess syften. Folket måste bildas, och utbildnings-, skol- och universitetspolitiken förnyas. I familjen såg Snellman grunden för samhället och staten.

Han fördjupade sig i Hegels idévärld, som var en utgångspunkt för den europeiska nationalismen. Snellman ville att också Finland skulle vara baserat på medborgarsamhället. Den bärande tanken i Snellmans huvudarbete *Läran om staten* var att varje nation borde lösa till sig en plats bland de civiliserade folken i världen genom att utveckla sitt bildningsarv. Genom Snellmans idéer kom såväl den ideologiska finskhetsrörelsen som dess konkreta

följder, det vill säga reformerna inom utbildningen, kulturen och det ekonomiska livet igång på allvar.

Kejsar Alexander II blev övertygad om Snellmans förmåga att utveckla samhället och kallade honom till senator. Som kejserlig rådgivare lyckades Snellman genomdriva 1863 års språkförordning, som garanterade att finska språket blev jämbördigt med svenskan efter en övergångsperiod om 20 år. Först år 1887 när de första studenterna avlagt sin examen vid lyceerna i Åbo och Viborg samt vid det privata lyceet i Björneborg kom de finskspråkiga att utgöra en majoritet av alla nya studenter. Den första generation som sin skolgång till trots behöll finskan som både hemspråk och uttrycksmedel för tankar och idéer studerade vid universitetet på 1890-talet. Regeringsformen av år 1919 fastslog att finska och svenska var landets nationalspråk. På 1920-talet krävde det allt större antalet finskspråkiga studenter att universitetet skulle förfinskas och utgöra ett nationellt statsuniversitet för finskspråkiga. De svenskspråkiga studenterna skulle erhålla statsstödd universitetsundervisning, men inte få besluta om den finska vetenskapliga forskningen eller om grundfrågorna inom det finska kulturlivet. Först i universitetslagen av år 1937 stadgades att såväl finska som svenska skulle vara undervisningsspråk vid universitetet.

Hur utvecklades språkbytesprocessen?

Flera av de ledande påverkarna inom Finska Litteratursällskapet var medlemmar också i J.J. Nervanders och J.L. Runebergs Lördagssällskap, även om litteratursällskapets karaktär var mer officiell. Ärkebiskopen och professorn E. G. Melartin var ordförande för litteratursällskapet och filosofen J. J. Tengström dess viceordförande under många år. Bland medlemmarna återfanns läkare, jurister, historiker och språkforskare, vetenskapsmän som fått en mångsidig humanistisk skolning, samt präster. Lönnrot hörde till de stiftande medlemmarna och var sällskapets första sekreterare. Runeberg anslöt sig till litteratursällskapet samma år som det grundades 1831, medan den något yngre Snellman blev medlem 1836. Lönnrot var ordförande för Finska Litteratursällskapet under sin professorstid 1854-1863, och blev därefter hedersordförande. Snellman valdes till ordförande under språkstridens hetta 1870-1874 och utsågs till hedersledamot 1874. Sällskapet erhöll sin första kvinnliga medlem Johanna Snellman 1846.

Lönnrot var en av de första lärda och journalister som kunde uttrycka sig på bägge språken både i tal och skrift. Han brukar kallas det finska språkets andra fader som förnyade ordförrådet och konsoliderade språket. Till Lönnrots innovationer hör t.ex. ordet kirjallisuus, som betyder litteratur. Av litteratursällskapets protokoll fördes de 11 första på finska, därefter på svenska. Först under sällskapets blomstringstid på 1860-talet beslöt man att återigen föra protokoll på finska. Redan tidigt hade man anordnat en tävling om översättandet av Runebergs dikter och även försökt få utländska klassiker översatta till finska så långt censuren tillät. Det digra program för översättning av utländsk litteratur till finska som Lönnrot pläderat för kom dock igång först under Snellmans ordförandeskap på 1870-talet.

Runeberg och Snellman lärde sig finska under sin skoltid i Uleåborg och därefter som informatorer under studietiden. Finskhetsförkämpan Snellman skrev till största delen på svenska. Han hade tillbringat sin tidiga barndom i Stockholm och erhöll enligt egen mening aldrig tillräckliga färdigheter i det finska skriftspråket. I sina offentliga tal använde han någondera språket beroende på situationen. Under sin tid i Kuopio avstod han för tre månader från att redigera tidningen *Maamiehen ystävä* med hänvisning till sin arbetsbörda. Privat åberopade han dock även bristande språkkunskaper. För att kunna främja finskhetsideologin krävdes framför allt inflytande och statsmannaegenskaper.

Samarbete ger styrka. Finland saknade det hovliv eller den släktadel som skulle ha kunnat bidra till kulturlivet på ett kännbart sätt. Civiltjänstemännen var påverkare bland vilka återfanns t.ex. prästerna och lärarna. Efter skilsmässan från Sverige blev universitetet allt viktigare då universitetsexamen var ett villkor för en civil tjänst. Eftersom det fanns fler civila tjänster än militära dito var universitetslärarna och studenterna på grund av sina åsikter en maktfaktor. Det var skäl för ämbetsmännen inom förvaltningen att hålla de ca 400 studenterna under uppsikt.

Trion Lönnrot, Runeberg och Snellman framstod i studenternas ögon som ett slags föredöme och blev även föremål för akademisk debatt. Med tanke på framtiden bedömdes Lönnrot som den störste, trots att han i teser utpekats som en kopierare. Runeberg sågs som en äkta, nyskapande diktare. Snellman var en opinionsbildare som modigt försvarade studenternas rättigheter gentemot universitetets förvaltning och myndigheterna.

Ungefär hälften av de 400 studenterna hade för avsikt att bli präster; även Snellman inriktade sig i början av studierna i Åbo på teologin, påverkad av sin far. Då Snellman på grund av sin unga ålder inte kunde anmäla sig till den prästexamen för vilken krävdes 22 års ålder, inriktade han sig i stället på filosofin, påverkad av J. J. Tengström.

Runebergs mål var en universitetskarriär och Lönnrot visste redan då han inledde sina studier att han ämnade bli läkare, vilket innebar ytterligare fyra långa år. De akademiska tvisterna blev ödesdigra för såväl Runeberg som Snellman; varken avhandlingar eller mångåriga tilläggsstudier ledde till en ämbetskarriär vid universitetet. Runeberg resignerade och flyttade till Borgå för att bli lektor vid gymnasiet, medan Snellman efter studier i utlandet slog sig ner i Kuopio där han blev rektor för högre elementarskolan.

Då det politiska läget slutligen förändrades behövde kejsar Alexander II sina lojala undersåtar och såväl Lönnrot som Snellman belönades i medlet av 1850-talet med en professur. Lönnrot inledde sitt tredje liv med att undervisa framtida ämbetsmän i folkspråket och under sitt fjärde skede blev han psalmdiktare och ihärdig ordboksredaktör. Som moderat bakgrundskraft styrde han den allmänna opinionen med sin prestige, inte genom upprivande åtgärder.

Snellman inskräpte i studenterna att blott på nationell grund, som ett resultat av folkets arbete och med bibehållet ryskt förtroende, skulle den autonomi som Finland uppnått få ett konkret innehåll. Snellman lämnade universitetet när han kallades till senator. Vägen via S:t Petersburg, det vill säga att vända sig direkt till kejsaren, visade sig vara ett effektivt sätt att påverka.

Under sin vistelse ”i landsflykt” i Stockholm sommaren 1840, då universitetet firade sitt 200-årsjubileum, skickade Snellman sitt berömda brev om Finlands ställning till F. Cygnaeus och B. O. Lille:

”Hvad nu hufvudsaken angår, så beder jag Dig öfvertyga mig om, att nedanstående är osanning.

1:o Vårt arma fädernesland är genom sekelgammal osjelfständighet bragt derhän, att i detsamma *ingen patriotism* finnes; ty

2:o Den bildade delen (Svensken) har *icke en gran* intresse för de obildades (Finnens) andeliga eller lekamliga förkofran. Skåda omkring Dig och se, hvilken styrande som röres af en landsorts lekamliga elände, eller hvilken Universitetsman på en minut lägger sitt hufvud i blöt för finska allmogens upplysning. Jag talar icke om den legio, hvilken intet samvete eger i valet mellan fäderneslandet och löner, ordnar & c.

3:o Massan är af långvarigt förtyck endast vänd inåt. Kan möjligen klandra länsmannen och presten – men en landshöfding är den redan en liten Gud och en Senator ett *non plus ultra*. Tanken uppå ett möjligen bättre, intresse för kommunen, Socknen, länet, landet, har den knappast någonsin egt annorlunda än vilden, d. ä. i öppet krig.

4:o Kan också aldrig massan lyftas så länge lagskipnings och undervisningsspråket äro Svenskan; Hvarföre också icke patrioter bland de bildade kunna finnas; ty desse måste komma ur *nationen* icke ur den likgiltiga fremmande racen. Dennas anda ser Du öppen i den Svenska kustbons djupa förakt för Finnen. Att *ingen* bland de bildade sedan 1809 gjort *ett enda steg* för att vältra sagda gräseliga börda från nationen – detta är bevis nog *deras* patriotism.

5:o Vill jag dock vara menskelig och förutsätta: att de få, hvilka något tänkte, ansågo sig kunna bilda en Aristokrati, hvilken skulle motstå ett alltför förderfligt inflytande östan-ifrån. Deraf blef en Embetsmanna-Aristokrati, som *kryper och förtrycker* folket. Samma goda uppsåt vill jag förutsätta hos dem, som ifrat för Svenska eller Tyska språket. Jag hoppas, de vilja inse sin fåvitsko. Ty ett konstgjordt band äfven om det har en så ädel färg, som bildningens, håller icke då ingen tråd af nationalitet i detsamma finnes.

5:o Gifves *numera* ingen möjlighet att hjälpa, hvad som är försummadt. Regeringen, den faktiska, tillåter det icke. De bildade begripa det icke, och, om de det begrepo, strider det mot *deras* intresse att derföre arbeta. Således *Finska nationen* är lagd i sin graf. De ser det redan i Finnens anlete oh hör det i hans sånger, att han vet sig hafva upphört att lefva. Det axiom, hvarpå allt detta ytterst hvilat, lyder: *Finland kan intet med våld; bildningens makt är dess enda räddning.*"²

Snellmans åsikter påverkade ännu den regering som ledd av statsminister Mauno Koivisto vid sitt sista sammanträde beslöt att på politiska grunder utge Snellmans samlade arbeten. Enligt professor Juha Manninen, som framförde initiativet, genomfördes projektet för att påvisa kontinuiteten i Urho Kekkonens utrikespolitiska linje.³

Ett nät av kulturpåverkare uppstår

Runeberg och Lönnrot utexaminerades som filosofie kandidater våren 1827, Snellman 1831. I början av 1830-talet uppstod ett särskilt sällskap, Lördagssällskapet, som en fortsättning på de möten som den s.k. Nervanderska kretsen hållit i Åbo. Lördagssällskapet samlades under inofficiella former hos sina medlemmar och senare i hemmen efter att de bildat familj. Att Runebergs hem blev centrum för verksamheten var också hans intelligenta hustrus, Fredrikas, förtjänst. Lönnrot fördelade sin tid mellan medicinska studier, uppgifterna som koleraläkare

² J. V. Snellman, Samlade arbeten I, 688–689. Red. Kari Selén et al. Redaktionskommitté: Jaakko Numminen et al. Statsrådets kansli: Edita, Helsingfors 1992.

³ Juha Manninen, J. V. Snellmanin pulmallinen yhtenäisyysajatus, s. 2/33. Föredrag 5.1.2006 Kuopio.

och Finska Litteratursällskapet och deltog sporadiskt i sammankomsterna. Under sina år i Kajana brevväxlade han flitigt med sina vänner.

Dessa målmedvetna män insåg redan tidigt publicitetens värde och började ge ut sina alster. Såväl Lönnrot som Runeberg publicerade en dikt vid 22 års ålder. Via tidningarna kunde man få ett tillfälle att påverka. Med bistånd av Lördagssällskapets medlemmar började Runeberg 1832 redigera *Helsingfors Morgonblad*. Hans bildade hustru Fredrika bidrog genom att översätta och bearbeta lämpligt material ur utländsk press. Flera medlemmar av Lördagssällskapet var i censurans tjänst, bl.a. J. M. af Tengström, J. J. Nordström, Gabriel Rein och J. J. Nervander, vilka genom sin ställning fick tillgång till förbjudna tidningar och tidskrifter.

Enligt den officiella statistiken utkom fem svenskspråkiga och två finskspråkiga tidningar i Finland år 1833. Upplagorna varierade från den officiella tidningens 700 exemplar till *Åbo tidningars* 137. Av de finskspråkiga tidningarna spreds *Oulun Wiikko Sanomia* i 240 exemplar och *Sanan Saattaja Wiipurista* i 155. Helsingfors Morgonblads upplaga var 233 exemplar. Tidningen utkom två gånger i veckan och distribuerades i Helsingfors till mellan 95 och 135 prenumeranter, men hade trots det en ledande ställning som debattorgan. Till den litterära inre kretsen hörde också Lönnrot och Snellman. Provinsialläkaren i Kajana var tidningens flitigaste medarbetare; det påstås att han varje postdag skulle ha sänt material rörande folkdiktningen och sina erfarenheter från olika insamlingsfärder till över 60 nummer. Resultatet av detta samarbete var att den svenskspråkiga bildade klassen blev förtrogen med den finska folkdiktningen. Artiklarna om missväxtår och väckelserörelser gav anledning till offentlig polemik.

Snellmans litteraturpolitik anslöt sig till nationalstatsbegreppet. Folkets andliga kvalitet tog sig uttryck i den litteratur som tillsvidare inte existerade på folkspråket. Det gällde följaktligen att utveckla den litteratur som var skriven folkmajoritetens språk och att förfinska den bildade klassen. Merparten av de ofrälse ståndspersonerna var tidigare finskspråkiga, som genom utbildning uppnått sitt nya stånd och sedan glömt sitt modersmål och försvenskats. De borde bara återvända till sina rötter. Snellman hade deltagit i skisserandet av den adress om stadfästandet av finskan som undervisnings- och lagstiftningsspråk som överlämnades till kejsar Nikolaj I då denne med sin gemål besökte Helsingfors 1833. Snellman kopplade sitt bildningsprogram till den ekonomiska tillväxten.

Då Lönnrot var färdig med *Kalevala* började han förlägga och redigera den första finskspråkiga tidskriften *Mehiläinen*. Denna tidning, utgiven av den fridsamme Lönnrot, var först den femte tidningen som utkommit på finska. *Mehiläinen*, som utkom en gång i månaden, var inte något nyhetsorgan. Den tog inte heller ställning i politiska frågor eller ägnade sig åt andligt upplysningsarbete. Åren 1836-1837, 1839 och halva 1840 publicerade tidningen folkdiktning och ordspråk jämte förklaringar, gav praktiska råd i hälsovård och utredde aritmetikens grunder. Ekonomiska förluster ledde dock till att tidningsprojektet gick om intet och Lönnrot hade inte möjligheter att förverkliga nya ideer. Det primära syftet med hans verksamhet var att bearbeta det finska skriftspråket, det sekundära att fostra folket till att självt förbättra sina levnadsförhållanden utan att ty sig till hjälp från överheten. Lönnrot var en kompromissernas man och för honom var språkets begriplighet det viktigaste. Lektorn i finska vid universitetet C. A. Gottlund uppskattade att bara en fjärdedel av befolkningen i Finland på 1840-talet behärskade vardagsfinska, medan en åttandedel förmådde läsa och förstå en finsk bok och knappt en av fyrtio kunde skriva på folkmajoritetens språk. Innehållet i *Mehiläinen* förstod bara östfinnarna, medan de övriga försökte komma underfund med vad som stod i tidskriften med hjälp av en ordbok.

Under åren 1842-1843 utkom inte en enda finskspråkig tidning i Finland. I Kuopio grundade Snellman *Saima*, som Lönnrot började medverka i. Annandag jul 1843 skrev Snellman till Fabian Collan om tidningens program på följande sätt:

”En hufvudsak blir mig Finska språket i litteraturen. Jag vet, att detta är, hvad som äfven synnerligen ligger Dig om hjertat. För oss båda finnes dock i det hänseende göra nog. Att säga den Svensk-läsande publiken, att den består af odugliga lymlar, har jag ansett för det första, ångrande blott, att jag släppte den för lätt. Blir folket argt, så är spelet half vunnet. Den som låter trycksvärta förarga sig har säkert ondt samvete, och detta är en påle i köttet.

Jag ville säga: i vår generation finnes ringa kärlek för Finskan. Den kand af en och annan drifvas såsom litterär kuriositet och åtskilliga perukstockar, odugliga till annat, kunna upphäfva sig till Gudsgrufliga protektorer – i knutarne, ty blottställa sig i t... tryckta rader våga de icke. Detta duger till intet. Ifvern, den fosterländska var vida större före i synnerhet under och efter Porthan. Men äfven detta var ett mode. Med Lönnroth står och faller nu hela den redan tvinande Finska Societeten. – Hos mängden af de bildade måste intresse finnas. Detta är och blir hufvudsak. Hos dem väckes detta endast af ett till tiden hörande innehåll i Finsk drägt. *Kalevala* och *Kanteletar* köpa få, än färre läsa dem. Den förre är också genom sitt språk och till en del genom sitt tråkiga innehåll oläslig.

Att den sednare har sköna saker i massa, det inse de först genom allmänna skriket, såsom i all fråga om skön konst.”⁴

Snellman formulerade sig drastiskt: ”Språket bör för nämnda försök ligga midt emellan kyrkan och köket, så att det må förstås utan Grammatik och Lexicon, späckadt dessutom med så många fremmande (Svenska och Franska) glosor, att köksan och fähusbjörnen icke kunna dela frökens njutningar – i den vägen.”

Snellman hade gjort långa resor i Europa och lärt sig av sina erfarenheter. Censuren drog in hans tidning, vars tankar uppfattades som farliga. Publicisten Snellman gav inte upp, utan grundade med hjälp av sin vän Elias Lönnrot en ny tidning, *Litteraturblad*, och fortsatte att ta ställning i olika frågor. Vännerna varnade Lönnrot för att låta sitt goda namn ta skada av Snellmans projekt som skulle kunna stjälpa hela finskhetens sak. Lönnrot svarade till vännen F. J. Rabbe i februari 1847:

”Underrättelsen om erhållet tillstånd till *Litteraturbladets* utgifvande var fägningsamt för vännen Snellmans skull, hvars unga litterära krafter eljest kommit att ligga af sig. De varningar, Du i ett föreg. bref gaf mig angående bolaget och dina farhågor för följderna, kunna väl vara grundade, men äfven det är sannt, att en vänskap, för hvilken man ej vill uppoffra något, är af föga eller intet värde. Blifver ock *Litt. bladet* i sinom tid indraget och äfven jag förbjuden att vidare skrifva, så skall jag trösta mig dermed, att det så varit ödets gång, och läsa så mycket mer, hvad andra skrifvit, så länge det är tillåtet. Min öfverenskommelse med Snellman är, att jag lemnar mscr. till 2 numror, af hvilka jag får för omaket 250 ex. öfvertryck, och att, om någon pekuniär förlust uppstår, jag står till godo för tredje delen.

För att arbeta, medan dagen är, på det natten ej må komma, då ingen arbeta kan, har jag beslutit att företaga en ny redaktion af *Kalevala runorna*.”⁵

Lönnrot förhandlade med Snellman om dikternas ordning och om andra redaktionella lösningar. Mängder av nytt diktmaterial hade erhållits. Ett tiotal ledande företrädare för finskhetsrörelsen deltog i redigeringsarbetet, men Lönnrot satte mest värde på Snellmans åsikter. Då manuskriptet till eposet var klart fick läsarna ta del av de sista stroferna i den nya upplagan av *Kalevala*, översatta till svenska av Snellman.

I *Saima* publicerade Snellman resebrev från Lönnrot. Frågorna om versmåttan var föremål för en hetsig pressdebatt, som Lönnrot deltog i genom sina bidrag till *Saima*, dess litterära bilaga *Kallavesi* och *Litteraturblad*. Snellman beklagade att Lönnrots översättningar förminskade det ursprungliga språkets skönhet, men han godkände några år senare Lönnrots anvisningar om versmåttan i *Litteraturblad* 3/1849.

⁴ J. V. Snellman, *Samlade arbeten III*, 749–750. Red. Kari Selén et al. Redaktionskommitté: Jaakko Numminen et al. Statsrådets kansli: Edita, Helsingfors 1993.

⁵ Elias Lönnrot, *Valitut teokset 1*, 264. Red. Raija Majamaa. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki 1990.

Språkpolitiken, folket och naturen var ett

Runeberg utövade sitt lärarämbete genom att förena diktandet med skapande sysselsättning; under sommaren ägnade han sig åt friluftsliv: fiske, fågelskytte och tankens flykt. När hösten kom tecknade han ner de färdiga dikterna på papper. Vintertid konkurrerade jaktintresset med undervisningsskyldigheten: läraren kunde mitt under en pågående lektion rusa iväg till skogs. Runeberg som vuxit upp vid den österbottniska kusten hade under sin tid som informator i Saarijärvi 1823-1824 blivit förtjust i den finska inlandsnaturen och dess folk. För honom var skogbevuxna insjölandskap som öppnade sig från höjderna, naturen och folket lika med fosterländskhet, som väckte kärlek till den heliga naturen. Ur denna upplevelse utkristalliserades en finsk identitet, där folket idealiserades som idoga odlare, hjältar. Den runebergska bilden av folket var starkt idealiserad och färgad av romantiken, och kom att påverka såväl litteratur som konst under en lång tid. I egenskap av antikkännare beundrade Runeberg hjältemodet, men försökte inte själv framstå som en kämpe. Runeberg var till anda och sinnelag en finne och för honom framstod Finland som ett land fullt av hjältar och hjältedåd. I dikten "Zigenaren" beskrev Runeberg hur en fjättrad man dömd till ett kringflackande liv blir medveten om det finska åslandskapets skönhet: på ett sådant ställe måste hans hustru föda sitt barn, för att det genast efter födelsen skulle kunna se hur underbar den värld var som Gud skapat.

För Lönnrot var strövandet i naturen en nödvändighet såväl med tanke på upprätthållandet av hälsan som motionsbehovet i sig. Den levande naturen var föremål för vandrarens intresse och ett forskningsobjekt och läkarutbildningen en integrerad del av hans naturuppfattning. Genom intervjuer på fältet samlade traditionsforskaren i birst på dikter också in uppgifter om användningen av växter i medicinskt syfte och utvecklade det finska språket med hjälp av namnbeståndet i olika dialekter. Utöver de nyttiga närings- och medicinalväxterna uppmärksammade han växter som förskönade omgivningen och lyfte fram landskapets upplevelsemässiga dimension. Lönnrots anteckningar rådfrågas fortfarande t.ex. när nya svamp- eller växtarter skall namnges. Hippokrates ed var förpliktande livet ut: Principen om att "låta naturen verka" märks även i de översättningar till finska som lärde bönderna att sköta sin hälsa, bota sina sjukdomar och uppfostra sina barn.

Enligt Lönnrot borde man kunna skydda landskapet på grund av dess skönhet och inte bara som turistsevärdhet eller orörd, mångsidig natur. Lönnrot godkände nog en omskolad trädgård av europeiskt slag som avvek från naturlandskapet, men i symboliskt hänseende motsatte han sig främmande bildnings konstgjorda trädgårdssax som förstörde folkets särpräglade poesi och kultur. Lönnrot var rasande på de finska prästerna som hade förbjudit lapparna att tala "sitt hundspråk" ens i det egna hemmet. Det skulle bara ha varit Guds rättvisa hämnd om finnarna själva hade assimilerats språkligt med sina grannar.

Enligt Runeberg ökade fosterländskheten kärleken till den heliga naturen, men för Snellman var naturens skönhet inte ett värde i sig. De finska skogarna tråkade ut Snellman, och den finska allmogen väckte hans raseri. Han såg människan som en varelse som strävade efter att behärska samhället och naturen. För honom framstod bildning, kultur och natur som diametralt motsatta ting: Kulturen och bildningen befriade människan från naturens godtycke. Enligt Snellman åstadkom kopierandet av naturen inte några verkliga konstnärliga alster; därför borde naturmåleriet alltid idealisera naturen. Det var inte naturen som formade människan, utan bildningen som lärde henne att tänka.

Snellman hävdade senare i Litteraturblad 1847 med hänvisning till Hegel att det var omöjligt att tänka sig att bildningen kunde förstöra poesin och konsten. I andens värld var det bästa inte det som stod närmast naturen, utan det som bäst harmonierade med andens natur. Konsten hade skapat vackrare ting än naturen. Folkdikningen var huvudsakligen narrativ – om man prioriterade den skulle man bli tvungen att ställa epiken högre än lyriken och dramat, vilket var bakvänt. Senare ansåg Snellman även att sången *Vårt land* var alltför tam, eftersom den betonade naturens skönhet: litteraturen var inte bara konst utan också politik. Kalevala och folkdikningen väckte ingen entusiasm hos Snellman som tillmätte de gamla dikterna snarare vetenskapligt än praktiskt värde. "Och åtminstone den folkgrupp hos vilken Kalevala bevarats har stått utanför det finska folkets bildning" sade Snellman vid Finska Litteratursällskapets årsmöte så sent som den 16 mars 1871.

Snellmans jubileumsår 2006

Bildningen valdes till tema för det jubileumsår som firas i år med anledning av att 200 år förflutit sedan J. V. Snellmans födelse. Den finska motsvarigheten till ordet bildning, *sivistys* [sivistynyt = bildad, sivistymätön = obildad], är ett resultat av Elias Lönnrots

utvecklingsarbete: För tidskriften *Mehiläinen* valde han bland folkliga arbetsmetoder på 1830-talet linodlingen – bildningen kommer ju från latinet och odlingen är kultur. Det finska ordet *siistiminen*, *sivistäminen* betyder rensning av lin i två omgångar.

Snellman ansåg dock att nationaliteten i sig inte är något bestående resultat, som mänsklig bildningsgrad är den överallt en process, som var och en själv borde försöka bli medveten om. Nationen bestod av olika folkgrupper som inom dess ramen talade flera språk.

Snellman var en opinionsledare och en taktiker som framhöll ungdomens frihet att sträva efter vetenskaplig övertygelse och mänsklig bildning. Kunskapstörsten måste bygga på sökandet efter sanningen. Det kreativa vetandet är en kontinuerlig process. I skolan litar eleven på lärarens ord, men vid universitetet måste den som undervisar kunna påvisa i sina föreläsningar att hans vetande bygger på egen forskning som studenterna börjar följa. Den akademiska friheten förverkligas i mötet mellan traditionen och individens självständiga tänkande. J. V. Snellmans strävanden förverkligades i 2004 års universitetslag som garanterar universitetens autonomi och frihet för den forskning och undervisning som bedrivs vid universitetet.

Före Snellman fanns det inget finskt folk i politisk mening. Folket existerade, men det var inte fråga om ett fungerande samfund som var medvetet om sig självt. I samtliga läroböcker i historia ägnas Snellman ett helt kapitel, eftersom man inte utan hans insats skulle kunna förklara den utveckling som ledde fram till det självständiga Finland. ”Finland kan intet med våld, bildningens makt är dess enda räddning” skrev den nationella väckelsens profet Johan Vilhelm Snellman från Stockholm 1840. Han var en realpolitiker som också skapade en utrikespolitisk linje i förhållande till grannstaterna.⁶

[Övers. Pertti Hakala]

⁶ Raija Majamaa – Leeni Tiirakari, J. V. Snellman, valtioviisas vaikuttaja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1040.

Lönnrot 1802–1884	Runeberg 1804–1877	Snellman 1806–1881
f. 9.4.1802 Sammatti, finskspråkig far sockenskräddare ∞ 1849 färgarmästartottern Maria Piponius (Snellmans kusin, 1823–68), 5 barn	f. 5.2.1804 Jakobstad, svenskspråkig far sjökaptén ∞ 1830 småkusinen, författarinnan Fredrika Tengström (1807–79), 8 barn	f. 12.5.1806 Stockholm, svenskspråkig far sjökaptén ∞ 1845 apotekardottern Johanna Lovisa Wennberg (1828–57), 7 barn
Kejs. akad. i Åbo 11.10.1822: Nylandus informatör (Laucko) FK 1827 Kejs. Alex. Universitetet i Helsingfors 1828–1832: medicinska studier Dikten <i>Hamnen</i> 1824 (22 år)	Kejs. akad. i Åbo 3.10.1822: Österbottniska avdelningen informatör (Saarijärvi) FK 1827 Kejs. Alex. Universitetet i Helsingfors Dikten <i>Till Solen</i> 1826 (22)	Kejs. akad. i Åbo 5.10.1822: Österbottniska avdelningen informatör 1823–29 FK 1831 Kejs. Alex. Universitetet i Helsingfors Övningsbok i latin 1835 (29)
besökte sporadiskt Lördagssällskapet koleraläkare, medicine doktor 1832 FLS stiftande medlem och sekreterare 1831, ordf. 1854–63, hedersordf. 1863	Lördagssällskapet centralgestalt lärare vid privata Helsingfors Lyceum, universitetsamanuens FLS medlem 1831	medlem av Lördagssällskapet opinionsbildare och förebild för studenterna, hegelian FLS medlem 1836, ordf. 1870–74, hedersledamot 1876 FLS första kvinnliga medlem Johanna Snellman 1846
medarbetare i <i>Helsingfors Morgonblad</i> , <i>Saima</i> och <i>Maamiehen Ystävä</i> , tf. huvudred. för <i>Litteraturblad</i> 1847–49, huvudred. för <i>Mehiläinen</i> 1836–37, 1839–40, och <i>Oulun Wiikko-Sanomat</i> 1852–54 journalist, nationell folkupplysare, tvåspråkig: översättare till finska och svenska	redaktör för <i>Helsingfors Morgonblad</i> med Fredrika Runeberg 1832–37, medarbetare i <i>Borgå Tidning</i> som publicist förmedlande funktion mellan den bildade klassen och allmogen journalist, opinionsbildare, kulturredaktör, översättare till svenska	huvudred. för <i>Spanska Flugan</i> , medarbetare i <i>Freja</i> , huvudred. för <i>Saima</i> 1844–46, huvudred. för <i>Maamiehen Ystävä</i> 1844, medarbetare i <i>Litteraturblad</i> 1847–49, red. 1855–63, medarbetare i <i>Morgonbladet</i> , <i>Finlands Allmänna Tidning</i> journalist, finskhetens förkämpe, förkunnare kulturpolitiker, översättare till svenska

<p>11 insamlingsfärder 1828–45 i finska och ryska Karelen, Estland, Ingermanland</p>	<p>besökte Stockholm och Uppsala 1851</p>	<p>utrikesresor: 1837 Sverige, 1840–42 Sverige, Danmark, Tyskland, Schweiz, Österrike; 1847 Baltikum, Tyskland, England, Frankrike; 1850 Riga</p> <p>1863–67 förhandlingar i S:t Petersburg</p>
<p>läkartjänst hösten 1832 i Uleåborg, provinsialläkare 1833–53 i Kajana, professor i finska språket och litteraturen 1854–62</p> <p>vetenskaplig mångsysslare, författare av facklitteratur, ordboks-författare, psalmist</p> <p>finska språkets andra fader: förnyade ordförrådet och konsoliderade språket</p> <p>läkare och lärd i en person med sinne för humor, moderat kulturpåverkare tvåspråkiga kretsar, persona grata, arbetsmyra</p>	<p>universitetskarriären avbruten 1837</p> <p>lektor vid Borgå gymnasium 1837–57</p> <p>nationalskald, psalmist: klarhet i ädelt formade, briljanta dikter</p> <p>symbolvärde: <i>Dikter</i> 1830 (Bonden Paavo) <i>Fänrik Ståls Sägner</i> I–II 1848, 1860; <i>Vårt Land</i> 1848</p> <p>skapande sysslolöshet</p> <p>längtan efter kvinnors kärlek</p>	<p>universitetskarriären avbruten 1838</p> <p>rektor vid högre elementarskolan i Kuopio 1843–49</p> <p>universitetsprofessor 1856–63, europeisk filosof</p> <p>senator 1863–68: kejserlig rådgivare, inflytelserik, statsmannaeenskaper</p> <p>politisk klokhet, en vilja av stål: kampen var livet, arbetsmyra</p>
<p>fostra folket att självt förbättra sina levnadsförhållanden</p> <p>den levande naturen som forskningsobjekt för traditionsforskaren, läkaren, ekologen, vandraren</p> <p>sjukdomen botas: ”låt naturen verka”</p>	<p>till anda och sinnelag en finne: finska folket idealiserades som idoga odlare, hjältar</p> <p>fosterländskheten ökade kärleken till den heliga naturen: folket och naturen var ett – en finsk identitet</p> <p>friluftsliv: fiske, jakt, fågelskytte, tankens flykt</p>	<p>naturens skönhet inte ett värde i sig: människan strävade efter att behärska samhället och naturen</p> <p>kulturen och bildningen befriade människan från naturens godtycke: naturen formade inte människan, utan bildningen som lärde henne att tänka</p>
<p>Så en man och en klok man – Gud vet hur han stammar från finskspråkiga föräldrar. (Runeberg)</p> <p>Den finländska kulturens dag = Kalevaladagen 28.2, Det finska språkets dag 9.4</p>	<p>Runeberg var en storman, men Fredrika var en klok människa (Z. Topelius)</p> <p>Runebergdagen 5.2</p>	<p>Snellman är en bra karl, men masugn. (Runeberg)</p> <p>Finskhetens dag = Snellmansdagen 12.5</p>